

КОНСТРУКЦИЈА НАРАТИВНОГ ИДЕНТИТЕТА У РОМАНУ *МАМАЦ* ДАВИДА АЛБАХАРИЈА

У раду се разматра роман *Мамац*, средишњи део из „канадске трилогије“ Давида Албахарија који чине још и романи *Снежни човек* и *Мрак*, а који су настали након пишчевог одласка из Србије у Канаду, где и данас живи. Посебна пажња је посвећена теми емиграције и проблему конструкције наративног идентитета главних јунака. Методолошке основе рада чини концепт наративног идентитета Пола Рикера, као и савремени теоријски увиди који долазе из подручја посткласичне наратологије.

Кључне речи: Давид Албахари, канадска трилогија, емигрантска књижевност, наративни идентитет

Романи Давида Албахарија, *Снежни човек* (1995) *Мамац* (1996) и *Мрак* (1997)¹ настали су један за другим, након пишчеве емиграције у Канаду 1994. године. Због сличности на тематском плану, у концепцији хронотопа и локализацији главне радње, те аутобиографских елемената и приповедачевог гласа, ови романи су у критици разматрани као „канадска трилогија“. Заправо, Албахари није радикално променио своју поетику променивши стваралачко окружење, али су се као две превасходно тематско-мотивске новине јавили интерес за актуелна историјска збивања и проблем идентитета који је повезан са феноменом емиграције. До тада већ учестали и пред опасношћу да постане препознатљиви постмодернистички манир, аутопоетички и метапоетички дискурс (нпр. из романа *Кратка књига* који претходи поменутој трилогији), сада добија свој лајтмотивски и репетитивни пандан у ауторефлексивном дискурсу којим се проблематизује концепт идентитета.

* snezana.milosavljevic.milic@filfak.ni.ac.rs

¹ С обзиром на то да смо о првом од ових романа *Снежни човек* већ писали (МИЛОСАВЉЕВИЋ МИЛИЋ: 1996), у овом раду ћемо се, због ограниченог простора, задржати само на другом делу трилогије. Трећем роману *Мрак* посвећен је наш рукопис који је тренутно у припреми за штампу.

Албахари се на тај начин прикључио великом таласу у књижевности запада,² који карактерише заокупљеност проблемима идентитета, а са којим су непосредно повезане и бројне ЈА-теорије (у првом реду феминистичке и родне).³ Засебан рукавац се при том тиче теорије аутобиографије која се не може промишљати изван концепта идентитета.

За разлику од статуса идентитета у модернизму, који открива модерну субјективност и интерес за егзистенцијалне аспекте индивидуе, растакање постмодерног субјекта у поетици с краја минулог века завршава у лику разбијеног, некохерентног сопства или радикалне мултипликације хетерогених, флуидних и путујућих идентитета⁴. У готово доминантном аутобиографском исказу приповедних жанрова, или све присутнијој аутофикцији, приповедач, који је истовремено и аутор (или према Рикеру, „суаутор“), и јунак, самоиспољава се у новом виду идентитета о коме се у актуелном књижевнотеоријском, али и филозофском и психолошком дискурсу, све више говори као о „наративном идентитету“.

Појам *наративног идентитета* увео је филозоф и теоретичар Пол Рикер (Paul Ricoeur) у истоименом есеју који је објављен 1991. год. у часопису *Philosophy Today*.⁵ Надовезујући се на Мекин-тајерову (Mc Intyre) тезу о наративу (причи) као суштинском оквиру разумевања и придавања смисла људском животу („наративно као јединство живота“),⁶ Пол Рикер истиче да је сам чин припове-

² Познато је да је Д. Албахари превео и велики број дела савремене америчке прозе међу којима су она Р. Карвера, Т. Пинчона, Д. М. Томаса.

³ Поред најутицајније теорије наративног идентитета Пола Рикера, треба поменути и теорије Аластера Макин-тајера, Филипа Лежена, Ендрјуа Гибсона, Џона Ејкина.

⁴ Индикативан је у том смислу појачан интерес за феномен транссветовних и трансфункционалних идентитета јунака књижевних дела.

⁵ Студија је пре тога објављена на француском језику 1990. Према се данас поменути синтагма изворно приписује Рикеру, упутно је генезе ради указати на Ернеста Касирера који је, инспирисан Спинозом, свест о времену и свест о ЈА сматрао неразлучиво повезаним: „ја налази и зна себе у тројном облику свести о времену“ (КАСИРЕР 1985: 151).

⁶ Несумњив утицај који је Рикер изазвао увођењем поменуте синтагме видљив је, такође, и у полемици која се последњих година води између поборника Рикерове тезе и оних који конфигурацији или доживљају идентитета поричу наративна својства. В. о томе у: СТРОУСОН 2004: 428, као и Сартвелову критику Макин-тајеровог и Рикеровог концепта наративног идентитета у: САРТВЕЛ 2000: 39.

дања оно што неповезане аспекте животне стихије чини смисленим и повезаним (1991: 78). Разматрајући међузависност идентитета јунака и конфигурације фабуле, Рикер је указао на наративну медијацију као значајан аспект спознаје/интерпретације сопства (1991: 80). Овај ће теоријски концепт највише утицати на савремено проучавање аутобиографије као парадигматичног жанра за конструкцију наративног идентитета. Одбацивањем дихотомије приповедног и доживљајног ЈА, карактеристичне за структуралистичко проучавање аутобиографских форми, у први план је стављен сам (наративни) процес конструисања идентитета. Суочавање сећања са имагинацијом показује да аутобиографска „истина“ настаје као „резултат преноса когнитивних параметара на онтолошку раван“ (ЛИШНИГ 2010: 263), што даље води до закључка да је фикција интегрални елеменат формирања идентитета. На промишљање наративног идентитета и сопства значајан утицај извршили су и когнитивни психолози Данијел Шактер (Daniel Schacter) и Мајкл Бамберг (Michael Bamberg), као и клинички неуролог Антонио Дамасио (Antonio Damasio).

Полазећи од тезе о динамичкој природи наративног идентитета и променљивој субјективности која из тога проистиче, размотрићемо начин на који се у Алабахаријевим романима из прве канадске фазе конституише идентитет јунака, али и приповедача и аутора. Оваква истраживачка оријентација происходи из већ помених суштинских карактеристика пишчеве поетике које се тичу ауторефернцијалности и метатекстуалности.

2.

У роману *Мамац* чини се као да је са приповедања сопственог живота и новостечених емигрантских искустава приповедач тежиште померио на причу о мајци и њеном животу. У основи су два наративна гласа – један припада наратору, досељенику у неименовани град (велика периферија) на северу Канаде, а други мајци – који су профилисани у наизглед традиционалном наративном у првом, односно, миметичком (драмском) регистру, у другом случају. Наиме, наратор је пронашао давно снимљене магнетофонске траке на којима је забележена мајчина исповест. Тако се у роману смењују две хронотопске равни – она која припада прошлости, и местима у некадашњој Југославији, и она која припада наративној садашњости и иностраној земљи. Дословно и метафорично одмо-

тавање некадашњих живота покушај је, заправо, њихове наративизације. Приповедач је свестан да су „људски животи читљиви само када су тумачени у функцији прича које људи причају о себи“. Ако „тумачење себе (тек) у причи налази повлашћено посредништво“ (РИКЕР 1999), јасно је зашто Албахаријев приповедач не може тако лако допрети до оног „хијазма између историје и фикције“ у коме, према Рикеру, обитава наративни идентитет. И са свешћу да је сопство увек *испричано сопство*, (РИКЕР 1999: 49) чини се да отпочиње и завршава проблем трагања за идентитетом. Јер питање је како приповедати о сопственом животу тамо где наратору све недостаје: земља из које је потекао и које више нема (оно Рикерово „телесно усидрење у свету“), мајка која је давала смисао целој породици, а која више није међу живима, језик који измиче, а са њим и прича, наратив који се непрестано разграђује рефлексивом.

„Откако сам овде, ходам као празна шкољка, као пуж из којег допире хук непостојећег мора, носим одећу као најтежи терет, повијам се под ударима ветра, запрепашћен сам што имам толико снаге да могу да држим шољу с кафом.“

Осећај неприпадања најснажније се осећа у језику, туђем, као непремостивој баријери да се идентитет продужи у континуитету који не би значео само ИСТОСТ, већ и ИСТОВЕТНОСТ у времену. Наратор се враћа гласу мајке као „првобитном обличју“, али парадоксално, управо та немогућност стварног повратка, прекида попут оних на завршецима снимака, најављује идентитетски расцеп.

„Осећао сам како ме други језик обузима, како ме прилагођава својим захтевима, како и сам постајем друга особа. И зато, када сам чуо мајчин глас, устукнуо сам, не због тога што је њен глас допирао, како се то обично каже, с оне стране гроба, већ због тога што сам осетио, и то као стварни бол, како ме *мој* језик одвлачи од новог домаћина и великом брзином враћа у првобитно обличје.“

Испоставља се да наратор може досегнути само на овај реверзибилан начин до свог ЈА, некадашњег или млађег ЈА, али то није наставак, ни одлазак, већ повратак чија се илузорност потврђује у тишини, немуштом пуцкетању траке која се у једном тренутку мора завршити. Приповедач инсистира на психолошкој разлици која постоји између мајке, која упркос трагичној судбини, наставља даље да живи (пристајући при том на идентитетске алтер(н)ације: Српкиња, па Јеврејка, па опет Српкиња и Јеврејка), и сопствене немоћи. Отуд и разлика између континуитета мајчиног приповедања („Желим да наставим“, речи су мајке које сведоче и о наративном (усменом) и о оном стварном настављању живота),

и фрагментарности и репетитивности приповедачеве приче.⁷ Као знак напуклине у телеолошкој природи и динамичкој конфигурацији заплета, наратив овог романа симптоматично открива немогућност задобијања и наративног идентитета све три инстанце: лика, приповедача, суаутора.⁸ Рикер каже да „у мери у којој се прича приближава тачки поништавања лика, роман губи наративне квалитете (1999: 59), тумачећи ову кризу наративности као „разголићавање *истоветности* губитком потпоре *истости*“ (1999: 61). Јер, ако сам идентитет приче чини идентитет лика (у чему се огледа и она специфична „дијалектика неусклађене усклађености“, Рикер 1999: 58), тамо где се нит приче непрестано кида а догађаји смрзавају, било у својој репетитивности или усуду медијације (посредовања, попут снимљеног гласа на траци, звучног наратива који има свој крај), не може се ни доћи до самоостварања или самопотврђивања.

„А овде, које није исто ‘овде’ као оно које је мајка поменула, нема приче, нема шта ни да се види, цео град је периферија, нема правог центра, нема тргова, постоје само раскрснице и тржни центри. Живот је невидљив.“

Виђена из угла дошљака Канада је земља без историје, а то значи и без приче. Зато оно обиље историје која се згушњава у мајчиној причи уноси неравнотежу између два времена – прошлости и садашњости и између две земље – једне које више нема и оне која у својој невидљивости не може постати уточиште, као и између два наратора – мајке, чија прича има кохерентност, заплет, катарзу и разрешење, и ЈА приповедача који сумња у сваку могућност наративног именовања себе.⁹ Зато заједно са Рикером можемо рећи да је у Албахаријевом роману „испричана прошлост тек псеудоисторија наративног гласа“ (1999: 75), тамо где је реални живот позајмио од сигурности фикције предвидљиве и провизорне фигуре заплета.¹⁰ Није отуд изненађујући ни завршетак романа: варијација

⁷ Између осталог, у роману се више пута понавља реченица са незнатним варијацијама: „Седели смо у ресторану у средини речног острва (...).“

⁸ Проблем идентитета суаутора подразумева разматрање знатно ширег аутобиографског контекста који превазилази тематски опсег овог рада.

⁹ Симптоматично је да наратор, као лик у свету приче, није именован.

¹⁰ Уп: „Што се тиче наративног јединства живота, у њему такођер треба видјети несигурну мјешавину стварања фабуле и живог искуства. Управо због заобилазна карактера реалног живота имамо потребу за сигурношћу фикције како бисмо је ретроспективно, накнадно, организирали, сматрајући предвидивом и провизорном сваку фигуру постављања заплета посуђенога из фикције или по-

не-приче и њеног одсуства је и њено неприхватање, симболично представљено у завршној сцени одбијеног (несхваћеног) рукописа.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- КАСИРЕР 1985: Kasirer, Ernst, *Fenomenologija saznanja*. Prev. Olga Kostrešević. Novi Sad: Dnevnik, Književna zajednica Novog Sada, 1985.
- ЛЕЖЕН 1999: Lejeune, Philippe, „Autobiografski sporazum“, prev. Lada Čale Feldman, u: Cvjetko Milanja (ur), *Autor, pripovjedač, lik*, Osijek, Pedagoški fakultet, 1999.
- ЛИШНИГ 2010: Löschnigg, Martin. „Postclassical Narratology and the Theory of Autobiography“. In: Alber, Jan, Fludernik, Monika. *Postclassical narratology, approaches and analyses*, Columbus, The Ohio State University Press, 2010.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ МИЛИЋ 1996: Милосављевић Милић, Снежана, „Снег, белина, ништавило“, Градина, стр. 127-129, 1996.
- РИКЕР 1991: Ricoeur, Paul. „Narrative Identity“, *Philosophy Today*, 35:1 (1991: Spring) p.73 – 81, 1991.
- РИКЕР 1999: Ricoeur, Paul. „Ja i narativni identitet“, prev. Jadranka Brnčić, u: Cvjetko Milanja (ur), *Autor, pripovjedač, lik*, Osijek, Pedagoški fakultet, 1999.
- САРТВЕЛ 2000: Sartwell, Crispin. *End of story: toward an annihilation of language and history*, State University of New York Press, 2000.
- СТРОУСОН 2004: Strawson, Galen. *Against Narrativity*. Ratio (new series) XVII 4 December 2004. 0034–0006

ИЗВОРИ

АЛБАХАРИ 2015: Albahari, David, *Mamac*. Beograd, Čarobna knjiga, 2015.

Snežana M. Milosavljević Milić

CONSTRUCTION OF NARRATIVE IDENTITY IN THE NOVEL THE BAIT BY DAVID ALBAHARI

Summary

This paper examines „The Bait”, the second novel belonging to the trilogy which David Albahari wrote after moving to Canada, where he still resides. The author specifically deals with the phenomenon of Immigrant Literature and the manner in which narrative identity is constructed – „narrative identity” as a concept belonging to P. Ricoeur’s narrative theory, and a methodological basis for investigation. The phenomenon of narrative identity is also considered in relation to autobiography as a genre that has become of particular interest in postclassical narratology.

Key words: David Albahari, Canadian trilogy, Immigrant Literature, narrative identity

вијести.“ (Ricoeur 1999: 74)